

Oponentský posudek disertační práce Mgr. Veroniky Štěpánové *Česká ortoepická kodifikace*

Předkládaná disertační práce (DP) je orientována na českou ortoepii. Poslední komplexní popis české ortoepie, za nějž lze považovat první díl příručky *Výslovnost spisovné češtiny* (1967), je starý půl století. Za toto období se lingvistický – a tím i ortoepický – výzkum značně proměnil. Změnila se technická vybavenost, a to jak nahrávání, tak i zpracování (korpusy). Byly vypracovány nové metodologie výzkumu a přístupy k interpretaci výsledků (např. teorie jazykového managementu), prohloubily se metody výzkumu (např. sociolingvistické). Dále se vyvíjela i česká ortoepie (její norma), postoje uživatelů jazyka k ní a jejím dílčím jevům apod.

1. Aktuálnost volby tématu. Už výše uvedený letmý výčet ukazuje, že téma DP je aktuální. Ambicí DP není vypracování nové ortoepické kodifikace – to ani není v silách jedince, ale prezentuje současný stav oboru, reinterpretuje dosavadní výsledky, na základě vlastního rozsáhlého výzkumu upozorňuje na problémy, kterými se kodifikace současné ortoepie musí zabývat, a představuje návrhy jejich řešení. V kontextu české lingvistiky a slavistiky posledních let jde o průkopnické dílo.

Autorka k tématu přistoupila teoreticky dobře vyzbrojena, některé závěry již formulovala a publikovala v samostatných studiích. Vysoce hodnotím rozsáhlou bibliografii.

2. Realizace stanovených cílů. Cílů, které si autorka stanovila, bylo dosaženo. DP má promyšlenou, logickou a přehlednou výstavbu. Každá kapitola začíná konkrétní prezentací jejího cíle, pokračuje rozbořem tématu a končí shrnutím na konci každé kapitoly. Dílčí závěry obsahují také některé delší podkapitoly.

DP se skládá ze tří základních částí. V první části autorka zasazuje téma do širších lingvistických souvislostí a definuje hlavní pojmy. Pozornost věnuje hlavně specifickým rysům ortoepické kodifikace a jejímu vztahu k ortografické kodifikaci. Druhá část se zabývá vývojem české ortoepie, prvními pokusy o kodifikaci a současným stavem ortoepie. V centru pozornosti je podrobný rozbor ortoepických jevů zpracovaných v příručkách VSC a jejich srovnání s dalšími pracemi. Třetí část DP rozebírá na základě vlastního výzkumu současný stav vybraných ortoepických jevů. Zvláštní ocenění zasluhují kapitoly věnované kvantitě samohlásek v přejetých slovech, protože tento jev je rozkolísaný a zatím nejméně propracovaný.

3. Metodologie výzkumu. Autorka v druhé části srovnává stav dosavadního zpracování

vybraných ortoepických jevů u různých autorů. Ve vlastním výzkumu využívá dat z korpusů a vychází z vlastního rozsáhlého výzkumu využívajícího sociolingvistické metody.

4. Nové, dosud nepublikované výsledky výzkumu. Závěry DP jsou využitelné zejména při tvorbě tolik potřebné kodifikační příručky české ortoepie. Výsledky jsou využitelné v lexikografii, jazykové kultuře, ale jsou přínosné pro některé oblasti obecné lingvistiky (norma, kodifikace, vztah psané a mluvené formy jazyka aj.). Bylo by přínosné, kdyby se s DP seznámili ti badatelé, kteří se zabývají ortoepií: její obsah vytváří kvalitní základ pro diskusi o metodologii výzkumu ortoepie, jejího zpracování i řešení dílčích jevů.

5. Význam výsledků pro další bádání v oboru. Zásadní poznámky k obsahu a formě DP nemám. Přináší řadu postřehů, jejichž verifikace či další rozpracování by obohatilo – alespoň v českém prostředí – teorii ortoepie. Uvedu některé z nich.

1. Za přínosnou považuji kapitolu 6 zpracovávající fonetickou a ortoepickou problematiku v jazykové poradně. Z DP vyplývá, že z hlediska poradenské služby představuje ortoepie téma okrajové. Přesto podrobný rozbor je cenným příspěvkem k tomu, co uživatelé jazyka považují za výslovnostní problém, jak jej prezentují a verbalizují a jaké postoje k němu zauímají. Právě formulace problému ukazuje, že řadě mluvčích schází základní znalosti o zvukové formě jazyka. Je otázkou, jak tento fakt odráží stav výuky ortoepie na základních a středních školách. V dopisech jsou zajímavé názory, např. že při asimilaci skupiny *sh-* by měl být dodržován kořen slova (*hod* – [*zhoda*]).

2. Jedním ze základních kritérií pro stanovení výslovnosti je kritérium srozumitelnosti. Jak autorka uvádí, jde o kritérium vymezené vágně. Souvisí s ním několik dílčích problémů:

a/ Jakou roli v kritériu srozumitelnosti hraje sekvenční a situační kontext (s. 20). V současnosti je při stanovení výslovnosti upřednostňována srozumitelnost slova/spojení slov, v některých případech se připouští i vliv kontextu. Např. u výrazu *pražští* by výslovnostní varianta [*praští*] mohla vést k záměně se slovesným tvarem, varianta však bývá považována za ortoepickou: ve výpovědi srozumitelnost zabezpečí kontext. U některých ortoepických variant se tedy připouští vliv kontextu, u jiných nikoliv.

b/ Jak se kritérium srozumitelnosti, které vede k variantní výslovnosti, odrazí ve výslovnostních stylech. Přijmeme-li dosavadní dělení výslovnostních stylů, pak je málo využívána kategorie „běžná výslovnost“.

c/ Ortoepie se zaměřuje převážně na výrazy v základním tvaru (výslovnostní problém číslovek 7, 8 je jen v nominativu). Problémy však mohou vzniknout i v jiných tvarech. Výraz *poddaný* s výslovností [*podaní*] může vést k nesrozumitelnosti (pokud opomineme vliv

kontextu), ale platí totéž i 1. pádu množného čísla [*podání*]?

d/ Při prezentaci ortoepických pravidel je potřebné přihlédnout také k frekvenci jevu a příkladů. V dosavadních příručkách se např. vysvětluje výslovnost skupiny *zšt* [*sšt*] na výrazu *francouzští*, jde však o skupinu v českých výrazech řídkou. Naopak skupina *řšt* [*řšt*] bývá ilustrována výrazy *chotěbořští* a *jaroměřští*, výrazů s touto skupinou je však mnohem více a frekventovanějších.

3. Přehled vývoje ortoepického bádání ukazuje, že relativně malá pozornost byla věnována fonotaktice. Jako první tuto problematiku zmiňuje už Jan Hus, podrobněji se jí zabýval – i když výsledky byly kritizovány – Martin Hattala. V současnosti bývá kombinatorika hlásek zmiňována hlavně v souvislosti s fonostylistikou. Dají se výsledky fonotaktiky využít při stanovení ortoepické varianty, jak naznačuje autorka na s. 257 v souvislosti se spojením *cs* ve výslovnosti [*jedenáct*]? Jak je možné využít fonostylistické výsledky při stanovení ortoepické kodifikace?

4. Cenné jsou výsledky výzkumu kvantity samohlásek v přejatých slovech. Materiál naznačuje, že v ortoepii těchto slov se projevuje jistá divergence, tj. slova patřící k témuž typu se výslovnostně diferencují. Např. slova zakončená na *-on* nesměřují k jednotné výslovnosti: některá z nich se ustalují s výslovností krátkou (*epiteton*), jiná dlouhou [*oxymorón*], další mají variantní výslovnost.

Závěr: Autorka k obhajobě předložila kvalitní DP, zvolila pro ni téma aktuální a českou lingvistikou dosud opomíjené. Výklad je logicky vystavěn, dílčí závěry jsou formulovány přesvědčivě a mají oporu v rozboru materiálu a jeho interpretaci. Výsledky DP jsou využitelné i v dalších oborech, zejména v lexikografii, didaktice mateřského jazyka, teorii mediální komunikace aj.

Předkládaná disertační práce splňuje požadavky standardně kladené na disertační práci. Doporučuji ji k obhajobě.

Návrh klasifikace: *prospěla*

V Hradci Králové 3. září 2016

PhDr. Jiří Z e m a n, Ph.D.,
Univerzita Hradec Králové